

**НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ**

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду, на седници одржаној 30. 12. 2014. године, изабрало нас је у Комисију за оцену и одбрану докторске дисертације коју је под називом „**ЕПИСТЕМОЛОШКЕ ПРЕТПОСТАВКЕ И ОДНОСИ МОЋИ У ОБРАЗОВАЊУ ОДРАСЛИХ – АНАЛИЗА ДИСКУРСА**“ поднела МА Маја Максимовић, асистент на Одељењу за педагогију и андрагогију Филозофског факултета у Београду. Након проучавања поднете дисертације, подносимо Наставно-научном већу следећи

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Након што смо прегледали и анализирали добијену дисертацију, подносимо Већу следећи извештај.

1. Основни подаци о кандидату

Маја Максимовић је рођена 30. 4. 1983. године у Београду. Дипломирала је 2007. године на Одељењу за педагогију и андрагогију, Катедри за андрагогију, Филозофског факултета Универзитета у Београду. Мастер студије из области Саветовање завршила је на Универзитету у Нотингему (Велика Британија) као добитница стипендије Универзитета и Фонда за младе таленте Републике Србије.

Маја Максимовић је од априла 2010. године запослена на позицији асистента на Одељењу за педагогију и андрагогију Филозофског факултета Универзитета у Београду, за предмете Историја образовања одраслих, Компаративна андрагогија и још неколико других. Ангажована је као истраживач на пројекту Модели процењивања и стратегије унапређивања квалитета образовања у Србији финансираног од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја. Као сарадница Друштва за образовање одраслих, Маја Максимовић је чланица извршног одбора Европске асоцијације за образовање одраслих и ангажована је као евалуатор на пројекту Европске уније из области професионализације образовања одраслих АЕ PRO. Сарађује са међународним и националним организацијама: УНЕСКО, ОЕБС, DVV international,

GIZ, KulturKontakt Austrija, Правосудна академија итд. Има богато искуство у реализацији образовних активности како у европском, тако и у ваневропском простору. Од 2011. године је и асистенткиња уредника часописа Андрагошке студије.

Објавила је више од тридесет радова у часописима и тематским зборницима и учествовала на више међународних конференција (ECER, 2014; ESREA Gender network conference, 2013; BASOPED conference 2012. и 2013; Transformative learning conference, 2011). Објавила је четири научна рада у часопису Андрагошке студије.

2. Основни подаци о дисертацији

Израда докторске дисертације на тему „Епистемолошке претпоставке и односи моћи у образовању одраслих – анализа дискурса“ одобрена је 30. јуна 2011. године.

Докторска дисертација Маје Максимовић „Епистемолошке претпоставке и односи моћи у образовању одраслих – анализа дискурса“ написана је на 208 страна текста и укључује следећа поглавља: Увод (1-8), Теоријска анализа односа моћи у образовању одраслих и њихове епистемолошке заснованости (8-40), Методолошки оквир истраживања (41-69), Анализа и интерпретација теорија учења (одраслих) (70-86), Анализа дискурса образовне активности са интерпретацијом резултата (87-180) и Закључна разматрања (181-192). Уз дисертацију је приложено 177 јединица коришћене литературе.

3. Предмет, циљ и истраживачко питање дисертације

У андрагошким истраживањима се нису у великој мери постављала питања која се тичу односа моћи, а у пракси образовања одраслих наставници често наивно посматрају образовне активности као просторе једнакости чији је циљ оснаживање, без обзира на то да ли се оно остварује развојем критичке свести или усвајањем знања и вештина. Основна хипотеза истраживања је да су односи моћи су свеprisутни у образовању одраслих, а формиран су и очувани владајућим епистемолошким претпоставкама. Ослањајући се на Фукоову аналитику моћи као основни концептуални оквир, истраживање је имало за циљ да идентификује механизме моћи у образовању одраслих који су засновани на епистемолошким претпоставкама. Ауторка полази од уверења да се епистемолошке претпоставке које представљају одговоре на питања: шта је знање?, како се производи?, која је основа легитимитета знања?, посматрају се као реалност у области образовања одраслих. Она тврди да су епистемолошке претпоставке уграђене у теорије учења које су полазишта андрагошке праксе и да сачињавају архитектуру која дефинише социјалне позиције наставника и ученика. образовање одраслих посматра као социјалну праксу у којој се односи моћи одржавају и репродукују кроз мрежу уверења о томе шта је знање, ко га поседује и у каквом је то односу са учењем и образовањем. Ауторка истиче да се ова полазишта најчешће виде као неутралне и здраворазумске истине, мада науке у образовању, понајвише социологија и филозофија

образовања, последњих тридесет година доводе у сумњу њихову објективност и деконтекстуализованост.

Питања која су постављена у овом раду су:

Који су то механизми моћи у образовању одраслих?

Како епистемолошке претпоставке стварају односе моћи у образовању одраслих?

Како би се уочила и идентификовала дискурзивност односа моћи, М. Максимовић поставља истраживачко питање како у односу на анализирани теорије учења (концепције метакогниције и саморегулације и теорије трансформативног учења), тако и у односу на различите елементе образовне активности које препознаје савремена андрагошка пракса.

Ти елементи анализе су следећи:

- а) Образовни исходи;
- б) План и програм рада – структура тренинга;
- ц) Методе рада и
- д) Интеракција између учесника образовне активности.

Судећи по примењеном методолошком моделу истраживања, одабраном предмету и циљу истраживања, може се констатовати да је реч о оригиналној идеји и важном научно-истраживачком подухвату. Ова студија представља допринос развоју андрагошке науке, посебно филозофије образовања одраслих јер преиспитује постојеће андрагошке концепције и приступе и пружа релевантне увиде у проблематику односа моћи у образовању одраслих која није до сада истраживана са андрагошког аспекта.

4. Кратак опис садржаја дисертације и резултата истраживања

У теоријском делу рада ауторка нас уводу у проблематику разумевања и дефинисања односа моћи, и представља постмодерни приступ који је основа њене елаборације и повезивања епистемолошких претпоставки и односа моћи, јер, како сама тврди, постмодерна парадигма обезбеђује концептуални простор за разумевање праксе образовања и учења одраслих без привилеговања одређених циљева и сврхе или позиционирања одређених знања као вреднијих. У уводном делу теоријске анализе постављеног истраживачког питања, докторанд предлаже дилеме која позивају на преиспитивање и редефинисање савремених поставки андрагошке теорије. М. Максимовић истиче да она трага за одговорима на питања како моћ функционише, а не ко моћ поседује, чиме прави отклон у односу на критичку теорију. „Лоцирањем моћи у политичаре, институције, документа, подржава се бинарна визија света и друштва и занемарује се моћ која се дешава у односу, а која је дискурзивна, односно каналише се кроз знање, идеје и претпоставке“ (Максимовић, 2014, стр. 13). Ауторка као основне концептуалне оквире уводи аналитику моћи Мишела Фукоа и основне идеје

феминистичке епистемологије ослањајући своје истраживање првенствено на опус ауторки Harding и Naraway. Како би објаснила разумевање односа моћи у даљем истраживању, она приказује, наводећи примере из праксе образовања одраслих, основне претпоставке моћи као што су њихова продуктивност, свеприсутност, повезаност знања, истине и моћи, и механизам нормализације. У посебном поглављу разматра технологије селфа и то у контексту андрагошке праксе, што јој омогућава да дијагностикује односе моћи конструисаним и репродукованим владајућим епистемолошким претпоставкама у учењу и образовању. Феминистичка епистемологија јој обезбеђује теоријско утемељење сумње у објективност знања јер се у овом приступу разматра порекло знања и истине из перспективе односа моћи и анализира се и преиспитује оно што се често назива здравим разумом и општеприхваћеном истином. Кандидаткиња успева да образложи своју теоријску позицију и да наведе низ истраживања која је поткрепљују. У поглављу које се бави методолошким претпоставкама истраживања, докторанд опширно приказује разлоге избора методолошког приступа, метода и текстова анализе. Као основни методолошки приступ и метод истраживања, ауторка наводи критичку анализу дискурса јер знања која промовишу општеприхваћене теорије учења она посматра као социјално конструисане и дискурзивне, и као конститује непримећених односа моћи у образовању одраслих. Поред аргумената у корист истраживачких избора, вредност овако написаног методолошког оквира се проналази и у разматрању појмова и њихових међусобних односа: дискурс, језик и моћ и идеологија. Ауторка промишљено и детаљно указује и на епистемолошке претпоставке које се налазе у основи различитих истраживачких приступа и усклађује постмодерни приступ теми са изборима које прави у самом начину спровођења истраживања. Посебно елаборира на тему позиције истраживача у критичкој анализи дискурса и скреће пажњу на ауторитет истраживача као тумача истине. У овом делу ауторка објашњава и разлоге одабира начина израде научног рада и примењује критичку анализу дискурса на сопствено писање. Скреће пажњу на значај етике и покреће и дилеме које се односе на остваривање етичности истраживања у конкретној истраживачкој ситуацији. Истакла је и специфичност критичке анализе дискурса и указала на етичке проблеме који произилазе из карактеристика коришћеног методолошког приступа. На самом крају поглавља су предложене процедуре које одговарају истраживачком приступу, али и културном контексту у коме се истраживање одвија.

Најобимнији део рада представљају резултати истраживања који су проистекли из анализе теорија учења (концепције метакогниције и саморегулације и теорије трансформативног учења) и одабране образовне активности (тренинг Асертивна комуникација). Ауторка анализом дискурса текстова наведених теорија учења идентификује епистемолошке претпоставке и интерпретира на који начин оне производе и репродукују односе моћи у образовању одраслих. Она критикује центрираност на когнитивно учење у концепцији метакогниције и саморегулације и упућује на искључивање емотивности и телесности из образовног процеса што даље интерпретира из перспективе феминистичке епистемологије. Посебно је занимљива њена обрада теорије трансформативног учења у којој она скреће пажњу на њену парадоксалност јер се очекује да одрасли ученици критичком рефлексијом и

рационалном анализом промене „искривљена“ уверења. Докторанд поставља питање: „Када отклонимо нечије перспективе значења које су настала под утицајем владајућих слојева, чија уверења утискујемо?“ (Максимовић, 2014, стр. 84). Она позива теоретичаре и практичаре образовања одраслих да размотре и преиспитају бинарне позиције и идеју једнакости у учионици анализом скелета теорија учења сачињеног од епистемолошких уверења. Иако у својој основи тежи да буде ослобађајуће и еманципаторско, ауторка тврди да образовање одраслих које се базира на теорији трансформативног учења није егалитарно, односно постоје односи моћи прављењем разлике између исправних и искривљених уверења.

Поглавље које обухвата анализу образовне активности „Асертивна комуникација“ представља приказ обрађених података, најилустративније примере са објашњењем резултата и закључцима који су аргументовани позивањем на претходна истраживања. Анализа и интерпретација података је осмишљена тако да на самом почетку понуди запажања о структури тренинга и његовим исходима која су настала на основу посматрања и учествовања у тренингу, интервјуа са тренером и тумачењем прикупљених текстова. Проучавање структуре тренинга је ауторки омогућило сагледавање целине и уочавање међусобне повезаности и условљености технологија доминације и технологија селфа. Иако критичка анализа дискурса инсистира на анализи језика, докторанд сматра да дискурс превазилази језик – он је само један од његових чиниоца и израза, и услед тога се бави анализом продуката односа моћи (програма и плана тренинга). Након тога је приказана анализа података у оквирима добијених категорија – механизма моћи. Заједно са анализом, дата је и интерпретација резултата, што је у духу истраживања спровођених у друштвеним наукама. Категорије се односе на механизме моћи - уочене обрасце који се понављају у комуникацији и активностима током образовног процеса. На основу Фукоове аналитике моћи, ауторка је добијене категорије поделила на технологије доминације и технологије селфа, које је објаснила у теоријском делу рада. Докторанд наводи следеће механизме моћи које дубље интерпретира позивајући се на Фукоову аналитику моћи и феминистичку епистемологију представљену у теоријском делу рада: „Механизми моћи – технологије доминације“:

- Механизам тачно/погрешно
- Давање инструкција
- Временско и просторно распоређивање
- Генерализација
- Нормализација и класификовање
- Механизми моћи – технологије селфа
- Испитивање и интервјуисање
- Давање личног примера тренера
- Признавање истине о себи
- Интерпретација понашања

Анализом дискурса текстова произведених током образовне активности, ауторка је дошла до закључка да су учесници активни у ре-формулисање селфа, а дискурси карактеристични за учење одраслих подржавају праксу исповедања стручњаку чија је улога да слуша и анализира искуство према представљеним концепцијама асертивности. Учесници тренинга током процеса учења идентификују оно што се сматра дисфункционалним аспектима личности и именовањем тих аспеката они су спремни да се тих делова себе одрекну, након чега се свесно производи нови, позитиван селф који је обликован теоријама асертивности. Методе образовања одраслих омогућавају усавршавање онога што се подразумева под функционалним аспектима понашања. Одривање од себе и производња позитивног селфа је оно што Фуко сматра савременом формом моћи – саморегулацијом. М. Максимовић тврди да моћ у образовању одраслих нема за циљ дисциплиновање одраслих ученика – она је фрагментирана и резултат моћи је конституисање појединца и њихова саморегулација, што заправо омогућава њихово управљање.

У поглављу „Закључна разматрања“, ауторка се осврће на могућност примене резултата истраживања на андрагошку праксу, али у духу рада избегава да да коначне одговоре, савете и препоруке. Она наставља да отвара просторе дискусије и позива теоретичаре и практичаре да проблематизују епистемолошке основе образовања одраслих, као и да оставе могућности присуства различитих дискурса и многострукости процеса учења.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Докторска дисертација Маје Максимовић доноси садржински и методолошки иновативан приступ андрагошким истраживањима. Не желећи да се креће утабаним стазама, кандидаткиња се упустила у озбиљан и захтеван задатак мало проучаваних феномена у андрагогији, и одлучила се за пионирски приступ анализи образовне теорије и праксе. У овоме је показала изузетне истраживачке квалитете: одлично познавање релевантне литературе, способност аналитичног и критичког мишљења, методолошку зрелост, добро балансирану истраживачку храброст и опрезност. Сваки од концепата којим се бавила у раду има велики значај за андрагошку науку – епистемолошке основе теорија учења, одабране теорије (метакогниције и саморегулације, и теорије трансформативног учења), односи моћи и Фукоова схватања; сваки од ових концепата Маја Максимовић бира сврховито, приказује контекстуално, анализира озбиљним критичким апаратом и интерпретира са неопходном мером креативности.

На терену теоријске мисли кандидаткиња се креће сигурно, из обимних и сложених теорија и концепата успева да се фокусира на оно што је релевантно за одабрану тему и за област образовања одраслих, и успева да, поред доброг познавања осталих додирних дисциплина и идеја, јасно остане на тлу андрагошке мисли и управо у њој да допринос. Не сматрајући да је аксиоматски став о нормативности андрагогије довољан за рефлексивну праксу, кандидаткиња детаљно анализира и промишља односе моћи у образовању одраслих – основе на којима се граде, начине на које се испољавају,

релације које креирају, и то на начин толико инспиративан, да останемо запитани зашто се тај „фукоовски“ потенцијал не користи и у разним другим подручјима и ситуацијама образовања одраслих. Рад Маје Максимовић заиста отвара бројна важна питања и подстиче на суштинске расправе о основама и могућностима знања, сазнавања, поучавања – питања која су битна и за истраживаче и андрагошке теоретичаре, али и за предаваче, тренере и све оне који своју „моћ“ на више или мање транспарентан начин, и са више или мање прихваћеним циљевима, користе да би помогли другима у образовном развоју.

Сем ове чврсте теоријске заснованости, рад одликује методолошка инвентивност и изузетна зрелост у методолошким расправама. Маја Максимовић је применила анализу дискурса, методу која се у образовању одраслих на жалост веома ретко користи, тј. тек од скора је привукла пажњу истраживача. Она је не само компликована за примену (не садржи стандардизоване процедуре, јасна правила...), већ захтева и високо рефлексивног истраживача. Полазећи од постмодернистичких основа, кандидаткиња све време, анализирајући истраживачке поставке и конкретне ситуацију, анализира и критикује и своје поставке, премисе, приступе. Признајући своју истраживачку субјективност и подвргавајући је оштрој анализи, она истовремено успева да одржи у фокусу свој циљ и предмет истраживања, да континурано примењује научну апаратуру и, преиспитујући себе коришћењем различитих теоријских концепата, постигне већи степен објективности него што би то био случај да је њу подразумевала од почетка, априори, ослањајући се на утврђене методолошке процедуре. Користећи се постмодернистичким и феминистичким дискурсима, она на вешт начин брише границе између субјекта и објекта истраживања, између поседника и прималаца знања, доводећи у питање устаљене, окоштале односе и разоткривајући епистемолошке основе које леже иза њих. За овакав поступак нису били довољни само лична и истраживачка храброст, већ и снажна ослоњеност на богату литературу и добро познавање различитих димензија овог процеса.

Кандидаткиња је успела да да одговоре на постављена истраживачка питања, да осветли неке потпуно нове аспекте образовног процеса, да оствари дубоке увиде, а да ипак остане доследна приступу и дискурсу који је одабрала и да не пружа коначне одговоре, већ да отвори пут новим питањима и проблемима.

Рад је иновативан у још једном смилсу: У складу са савременим тенденцијама интегралног приступа појединцу, феномену образовања, па и феномену истраживања, Маја Максимовић природно и логично отвара морална питања која су везана и за истраживања, али и за образовну праксу, показујући да су она неодвојива од питања образовања, а уз то дотиче и аспекте емотивног и телесног, управо како то холистички препоручује Питер Царвис. Сем тога, и стилски и садржински успешно је уткала уметнички доживљај у истраживање, не одузимајући му тиме ништа од научности али чинећи га интегралним. Када је субјективна, постиже висок степен аналитичности и рефлексивности, када је поетична, додаје научности хуману, емотивну ноту која би морала да буде специфичност наука о образовању и васпитању, ма ком правцу да припадају.

6. Закључак

На основу изнете оцене доносимо закључак да је докторска дисертација Маје Максимовић вредан допринос андрагошкој науци, како у погледу иновативног, теоријски одлично образложеног начина бављењем проблемима моћи у образовању одраслих, тако и у вештој и добро осмишљеној примени анализе дискурса. За овај захтевни приступ кандидаткиња је осмислила научно и практично релевантан, свеж и интелегентан приступ, показујући се не само као врстан познавалац области, теорије и литературе, већ и као зрео, рефлексиван истраживач, дубоке и критичке мисли, сјајно повезујући теорију и праксу и отварајући низ питања која дотичу саму срж научне дисциплине, дајући тако значајан допринос њеном даљем развоју.

На основу изложеног, Комисија једногласно оцењује да докторска дисертација мр **Маје Максимовић**, под насловом „**ЕПИСТЕМОЛОШКЕ ПРЕТПОСТАВКЕ И ОДНОСИ МОЋИ У ОБРАЗОВАЊУ ОДРАСЛИХ – АНАЛИЗА ДИСКУРСА**” испуњава услове који се постављају овој врсти радова и предлаже Наставно-научном већу Филозофског факултета у Београду да је прихвати и одобри усмену одбрану.

У Београду, ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ
21. јануар 2015.

Др Катарина Поповић,
ванредни професор Филозофског факултета у
Београду

Др Миомир Деспотовић
редовни професор Филозофског факултета у
Београду

Др Шефика Алибабић,
редовни професор Филозофског факултета у
Београду

Др Бранислава Кнежић
ванредни професор Филозофског факултета у
Београду